

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 101 (44) 16 : 13

Ю. ЗІМАРЬОВА^{1*}

^{1*} Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (м. Дніпропетровськ)

ФІЛОСОФІЯ ВОЛЬТЕРА: ПРИРОДА ЛЮДИНИ ТА ТЛУМАЧЕННЯ РЕЛІГІЇ

Мета. Виявити та переосмислити ключові ідеї Вольтера стосовно релігії й природи людини. Для цього потрібно виконати такі завдання: проаналізувати дослідницьку літературу стосовно своєрідності тлумачення Вольтером феномену релігії; розкрити базові ідеї Вольтера стосовно природи людини; обґрунтувати значимість антропологічного підходу до феномену релігії. **Методологія.** Основу дослідження складає антропологічний підхід, який розглядає феномени буття як співвідносні з людиною. В дослідженні використовується герменевтичний метод для інтерпретації текстів Вольтера. **Наукова новизна.** Виявлено та проаналізовано антропологічний зміст філософії Вольтера, переосмислено феномен релігії у філософії Вольтера з позиції її вкоріненості у природі людини. **Висновки.** У науковій літературі тлумачення феномену релігії в спадщині Вольтера є суперечливим, а саме – критика забобонів та фанатизму поєднується з визнанням факту існування Бога. Доцільним є тлумачення феномену релігії в контексті природи людини та пов'язаних із нею проблем душі та свободи волі, тобто власне антропологічний підхід до феномену релігії.

Ключові слова: релігія, Бог, природа людини, деїзм, матерія, свобода волі, душа.

Актуальність

Сучасний розвиток християнства супроводжується двома взаємопротилежними тенденціями: з одного боку, ми можемо спостерігати його лібералізацію, «корекцію» деяких його доктрин згідно з суспільними потребами та сучасними поглядами на життя. З іншого боку, певні християнські конфесії тяжіють у своїх вченнях до ортодоксальності, будучи реакцією на модернізацію християнства. Останні іноді переростають у фанатизм, коли починають активно пропагувати єдиний «істинно вірний» шлях до Бога та закликати до боротьби проти «невірних», тобто тих, хто має інші погляди. В цьому контексті актуалізуються філософські погляди Вольтера, одним з основних мотивів філософії якого була боротьба проти фанатизму та відстоювання віротерпимості.

Окремої уваги потребують висловлювання Вольтера про релігію. Традиційно релігійна позиція Вольтера характеризується як деїзм. Вже при поверховому погляді очевидно, що у спадщині Вольтера феномен релігії постає достатньо неоднозначним. З одного боку, Вольтер жорстко критикує релігію за її забобони, втілені в її обрядах та ритуалах, а також фанатизм відносно інших конфесій та релігій, квінтесенцією чого є його відоме гасло «Роздавіть гади-

ну!». З іншого боку, критика Вольтера не торкається сутності релігії як зв'язку людини з Богом. На його думку, Бог існує, проте його існування неможливо довести раціональними методами, як це прагнули зробити схоластика та релігійна метафізика. Пізнання Бога неможливе логічними методами, як це робила середньовічна схоластика, а, слідуючи ідеям Вольтера, полягає у вивченні природи та людини. Звідси виникає необхідність в новому підході до історії філософії, адже «сьогодні в контексті антропологізації світової філософської думки посилюється запит на розробку антропологічної проблематики як відносно філософського знання в цілому, так і у зв'язку з окремими етапами його розвитку» [6].

Мета

Осмыслити феномен релігії з позиції її укоріненості в природі людини. Реалізація мети передбачає виконання наступних завдань:

1. Проаналізувати дослідницьку літературу стосовно своєрідності тлумачення Вольтером феномену релігії.

2. Розкрити базові ідеї Вольтера стосовно природи людини

3. Обґрунтувати значимість антропологічного підходу до феномену релігії крізь призму ідей філософських текстів Вольтера.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

Методологія

Філософія епохи Просвітництва була предметом аналізу таких мислителів як Г. Арндт, П. П. Гайденко, В. Н. Кузнецов, І. С. Нарський, П. Слотердайк, А. П. Огурцов, А. Акімова, В. Н. Кузнецов, Б. В. Меєровський, Антисери Д., Реале Дж., В. Рьод, та ін. Основний акцент в цих дослідженнях робився на гносеологічних, філософсько-історичних та соціально-філософських аспектах філософії Вольтера. Власне антропологічний вимір його філософії, як і своєрідність тлумачення феномена релігії у Вольтера досліджений порівняно явно недостатньо, що породжує багато філософських непорозумінь.

На мою думку, прояснення проблеми може сприяти зосередженню уваги на співвідношенні понять «природа людини» та поняття «Бога». Багатий матеріал міститься на тих сторінках текстів Вольтера, котрі присвячені тлумаченню як традиційних філософських питань: проблема теодицеї, свободи людини та Божественного промислу, самодостатності матеріалізму, можливості наукового розуму, так природи людини. За таких умов зростає запит на нові підходи до осмислення класичних текстів та тлумачення текстів на базі тих можливостей, котрі оприявнюються сьогодні в у контексті кризи наївно-раціоналізму.

Як один з можливих варіантів нового осмислення класичних текстів може бути розглянутий спосіб переосмислення картезіанської антропології в літературі останніх років. Зокрема, в літературі здійснюється спроба деконструкції текстів Р. Декарта на предмет виявлення базових інтенцій його філософії, звільнення її від історико-філософських інтерпретаційних на шарувань. На основі аналізу історико-філософської літератури, А. Малівський стверджує, що тут «вихідним моментом є усвідомлення такої специфічної риси культури Нового часу як потреба в антропологізації філософії» [6], де має місце фіксація ключової ролі людини як наріжного каменя і базової цінності нового світогляду. При цьому звертається увага на внутрішню парадоксальність позиції Р. Декарта, яка виявляється в ході змістовного метафізичних глибин спадщини мислителя, а також на принципову нередукованість природи людини до мислительної субстанції [6].

На основі означеної моделі здійснюється спроба використати антропологічний метод для

вивчення філософії Вольтера, виявити в ній ідею людини як елемент медіації між наукою та релігією, між ідеями природи та Бога.

Виклад основного матеріалу

Вольтер стояв біля витоків доби Просвітництва, як особливого культурно-історичного періоду Нового часу. Для сучасників він був «Патріархом», а його філософія вплинула на становлення таких відомих мислителів як Дідро, Руссо, Гольбах, Ламетрі та ін. Великою заслугою філософської та літературної творчості Вольтера стало те, що «боротьбою проти світоглядної нетолерантності, захистом справедливості та свободи він прислужився ліквідації релігійного та політичного абсолютизму» [7, с. 107].

Усталений погляд на класичну філософію та філософську думку епохи Просвітництва та базується на уявленні про базову роль опозиції науки і релігії. На сьогодні означена опозиція є явно недостатньою базою для осмислення епохи, що увиразнюється в поширенні нігілізму та песимізму стосовно подальших перспектив. До числа їх проявів належать зокрема констатація смерті Бога та експансія цинізму. Згасання оптимізму стосовно перспектив науково-технічної цивілізації проблематизує ключові ідеї Просвітництва та актуалізує пошук нових підходів до осмислення його багатой спадщини. Донедавна незаперечний альянс Просвітництва з природознавчо-технічною цивілізацією нині вже не є аксіоматичним та однозначним. Інакше кажучи, зведення філософії Просвітництва лише до таких наївно-раціоналістичних ідей є поверховим та потребує критичного переосмислення. Як справедливо зауважує П. Слотердайк, нині запитаним є вихід за межі усталеного сцієнтизму, укоріненого в епосі Просвітництва: «філософія Просвітництва ще не наважується розірвати цей вимушений союз і по-новому поставитися до наук. Надто могутнім є новочасне зрівняння розуму з наукою, щоби філософія - якщо вона не бажає самоліквідації – могла просто відкинути наперед дане значення наук. Та все ж ознаки часу свідчать про сутінки богів сцієнтизму» [8, с. 98].

Означене неоднозначне відношення до культу науки і розуму можна спостерігати у філософії Вольтера. З одного боку, з позицій наукового розуму він жорстко критикує релігію за її забобони, втілені в її обрядах та ритуалах, а також фанатизм відносно інших конфесій та

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

релігій. З іншого боку, він визнає факт існування Бога і обґрунтовує обмежені можливості розуму у його пізнанні. Отже, сьогодні недостатніми та поверховими виглядають тлумачення позицій Просвітництва стосовно релігії, котрі базуються на протиставленні науки та релігії. Наука заперечує лише ритуально-обрядовий характер релігії, але не зачіпає самих основ релігії, тобто питання про існування Бога та його невід'ємного зв'язку з людиною. Відтак продуктивним та перспективним виглядає осмислення феномену релігії з позиції її укоріненості в природі людини.

Розглянемо передусім погляди Вольтера на релігію. В радянській марксистській історико-філософській літературі тезу Вольтера про існування Бога пов'язували суто з практичними намірами, а саме – з необхідністю тримати людей під контролем, погрожуючи санкціями за непослух у вигляді «покарання на тому світі». Проте, на наш погляд, ідея Бога у творчості Вольтера зумовлена цілком іншими мотивами, пов'язаними з виправданням людини, її свободи та відстоюванням її прав як самостійного соціального суб'єкта. У своєму ставленні до релігії Вольтер відомий гаслом «Роздавіть гадину!», котрий багато з коментаторів розуміли як заклик до боротьби з релігією. Проте, водночас, в його листі до Д'Аламбера поряд з цим гаслом містяться акцентування істотності іншого, власне антропологічного аспекту: «Вы понимаете, имею в виду только предрассудки: ибо, что касается христианской религии, то я уважаю и люблю ее также, как и Вы» [1, с. 352].

На думку А. Акімової, сенс цих слів є іронічним, а під «гідру», «гадиною» і «чудовиськом» Вольтер розумів зовсім не забобони чи якусь конкретну релігійну конфесію, а заклик до боротьби з будь-якою церквою, будь-якими релігійними забобонами і будь-яким фанатизмом, а християнство вважав найбільш небезпечним різновидом Гадини, особливо, католицизм [1, с. 353]. Ми можемо лише частково погодитися з цією думкою, оскільки критика Вольтера спрямована не стільки проти релігії як такої, скільки проти релігійного фанатизму. В праці «Бог і люди» Вольтер підрахував та повідомив приблизну кількість жертв релігійного фанатизму: десять мільйонів людей. «Християнская религия — вот каковы твои достижения! Ты родилась в одном из уголков Сирии, откуда тебя изгнали, и ты пересекла моря, чтобы доне-

сти свою непостижимую ярость до краев континента» [1, с. 353]. Він звинувачує християнство, яке пригнічує душу і примушує тіло вмирати від голоду і очікування, коли і душа, і тіло будуть спалені на вічному вогні: «Христианство довело народы до нищеты, обогащая монахов и тем самым вызывая вынужденные преступления» [1, с. 353]. Таким чином, погляди на релігію Вольтера мають антиклерикальний характер і спрямовані передусім проти церкви як соціального інституту, спрямованого на власне збагачення.

У своїх творах Вольтер піддає критиці пануюче у масовій свідомості бачення Бога як карателя. Зокрема, в статті «Філософського словника» «Бог» підкреслюється необхідність віри у вищу істоту, але відкидається «мстивий Бог», «бог-полісмен» [1, с. 356]. У Вольтера викликає симпатію та піднесений настрій той спосіб розуміння Бога, котрий є характерним для християнства з самого початку його існування: «Если Бог существует, быть его учеником — значит видеть благородное сердце и справедливый разум» [1, с. 356]. Істотність власне антропологічного аспекту вчення Вольтера про Бога не залишилась поза увагою дослідників. Як слушно стверджує А. Акімова, для Вольтера основний пафос боротьби з гадиною — це захист справедливості, прав людини і громадянина. На думку дослідниці, гасло Вольтера потрібно розуміти ще ширше, ніж боротьбу з релігіями. Образ доброго та справедливого Бога протистоїть будь-якому пригніченню, будь-якому обмеженню прав людини. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що спадщина Вольтера являє собою один з варіантів ставлення до християнства Середніх віків, котрий не вписується в рамки поверхового уявлення про Просвітництво як матеріалізм та атеїзм.

Дослідники історії філософії Д. Антисері і Дж. Реале піддають критиці такі інтерпретації вольтеріанства, які визначають його як «насмішливе невір'я в релігію». Для Вольтера існування Бога як творця світу є безсумнівним. Проте він відкидає метафізичне бачення Бога, як субстанції, присутнє наприклад у філософії Мальбранша. У дусі наукових ідей свого часу, зокрема перебуваючи під впливом дослідів Ньютона, Вольтер висуває ідею Бога як великого інженера і конструктора, який задумав, створив та налагодив систему світобудови. Щоб проілюструвати цю ідею, він вдається до обра-

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

зу «годинникаря». Так само як існування годинника є неспростовним доказом існування годинникаря, так і Бог існує, тому що існує порядок у світі. У «Метафізичному трактаті» Вольтер пише: «После того как мы подобным образом влачилися от сомнения к сомнению и от вывода к другому выводу и пришли, наконец, к возможности рассматривать это предложение — Бог существует — в качестве наиболее правдоподобной из мыслимых человеком вещей, и ...что противоположное мнение принадлежит к числу самых абсурдных...» [3, с. 242]. Бог є джерело порядку та організованості в всесвіті, оскільки за твердженням Вольтера, світ не міг бути раціонально продуманим сам по собі. Світовий порядок є не випадковим «прежде всего потому, что во вселенной есть разумные существа, а вы не сможете доказать, что одно только движение способно создать разум; в конце концов, можно биться об заклад, что вселенную одухотворяет разумная сила. Когда мы видим великолепный механизм, то предполагаем, что есть и механик с выдающимися умственными способностями. Но ведь мир действительно представляет собой изумительную машину, поэтому существует и изумительный разум, где бы он ни находился. Этот аргумент очень стар, но отнюдь не потерял своей убедительности» [2, с. 658]. А тому правомірно стверджувати, що проблема існування Бога для Вольтера виходить за межі віри та тісно пов'язана з діяльністю розуму. Як підтвердження даній тезі правомірно розглядати його міркування у «Філософському словнику»: «для меня очевидно существование необходимого, вечного, высшего разумного Существа, и эта истина относится не к вере, а к здравому смыслу. ...Вера заключается не в том, что кажется истинным, а в том, что нашему разуму представляется ложным... существует вера в чудеса, вера в вещи противоречивые и невозможные» [2, с. 659].

Приймаючи до уваги позитивне ставлення Вольтера до ідеї існування Бога, ми маємо шанс зрозуміти його негативну оцінку атеїзму: «Атеизм — весьма опасное чудовище, когда оно находится в тех, кто стоит у власти; он опасен и в кабинетных ученых, пусть даже жизнь их вполне невинна, ибо из их кабинетов они могут пробиться к должностным лицам; и если атеизм не столь губителен, как фанатизм, он все-таки почти всегда оказывается роковым для добродетели. Отметим особенно, что ныне меньше

атеистов, чем когда бы то ни было, после того как философы признали, что ни одно существо не развивается без зародыша, что не существует зародыша без замысла и т. д., а также что зерно не возникает из гнили» [4, с. 645].

Погляди Вольтера на релігію і, зокрема, на проблему існування Бога, розкриваються за допомогою поняття «деїзм», яке відображає визнання Бога як першопричини світу, але відкидає будь-яке його втручання у хід природних та суспільних процесів (Звідси, гостра критика віри в «чудеса» та обрядового боку релігії). У «Філософському словнику» суть деїзму він характеризує так: «деист не знает, как Бог наказывает, покровительствует и прощает, потому что он не настолько безрассуден, чтобы обольщаться иллюзией, будто познал способ действий Бога» [2, с. 659]. У Вольтера деїзм полягає у визнанні існування Бога, спосіб дій якого він вважає недоступним для пізнання. Це свого роду «природна релігія». Деїст «воздерживается... от присоединения к каким-либо сектам, ведь они глубоко противоречивы. Его религия — самая древняя и самая распространенная, ибо простое преклонение пред Богом существовало раньше всех систем этого мира. Он говорит на языке, понятном для всех народов, даже если в остальном они друг друга не понимают. Его братья рассеяны по миру, все ученые и мудрые люди — его братья. Он считает, что религия не в метафизических теориях и не в суетной пышности, а в поклонении Богу как справедливости. Его культ — творить добро, его теория — быть послушным Богу» [2, с. 659].

В цілому підхід Вольтера до фундаментальних питань релігії є раціоналістичним. Можна навіть сказати, що він формулює раціоналістичний варіант релігії. Відповідно, все те, що виходить за межі розуму та пов'язане з вірою, оцінюється як хибні ілюзії та забобон. «Почти все, кроме поклонения Высшему Существо и повиновения Его вечным заповедям, является суеверием» [2, с. 660]. На думку Вольтера, забобон, народившись у часи язичництва, зі згоди юдаїзму вразив християнську церкву при її виникненні.

Таким чином, принципи деїзму Вольтера відображаються також і в обмеженні претензій релігії на встановлення правил життя особи. Можна погодитися з Рьодом, котрий стверджує щодо істотного зв'язку релігії та моралі у спадщині мислителя: «у дусі деїзму Вольтер об-

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

межував релігію її моральним змістом. Вона має не встановлювати догми — догматизм неминуче веде до фанатизму, — а вдосконалювати людей. Якщо церква виходить за межі цього завдання й намагається здійснювати владу, вона стає ворогом людства» [7, с. 108]. Відтак будь-яке підпорядкування свободи та розуму людині церковним догмам для Вольтера є неприпустимим. Адже догми не становлять сутність релігійності, а є передусім утворенням тієї чи іншої церкви.

В радянській марксистській історико-філософській літературі Вольтера традиційно відносили до філософів-матеріалістів. На наш погляд, дане твердження потребує певної корекції, адже він вважав матерію похідною від Бога. «Мы уверены в том, что мы материя, что мы чувствуем и мыслим, мы убеждены в существовании бога, творением которого мы являемся, благодаря выводам, против которых наш ум не способен восстать. Мы доказали самим себе, что Бог этот сотворил все то, что существует. Мы убедились, что для нас немислимо и должно быть немислимым — понятие, каким способом дал он нам существование» [3, с. 250]. Визнаючи факт існування Бога, Вольтер тим не менш вважав матерію першою реальністю буття. Особливо важливим в означеному контексті є його бачення природи душі. На противагу філософсько-релігійному спиритуалізму Вольтер стверджує існування нерозривного зв'язку душі і тіла. Він робить висновок про те, що душа є спільною як для тварин, так і для людей. І цей спільний їх принцип є атрибутом, наданим Богом матерії. Душа для Вольтера не є суто духовною субстанцією, вона своєю природою та функціонуванням тісно пов'язана з матеріальною субстанцією, в чому можна пересвідчитися за допомогою емпіричного аналізу та здорового глузду. Останній зокрема засвідчує, що мислення людини не є безперервним процесом. «Если душа не мыслит постоянно, абсурдно приписывать человеку субстанцию, сущность которой — мышление» [3, с. 254].

Стосовно питання про безсмертя душі Вольтер займає скептичну позицію і вважає, що ми не можемо знати про неї достовірно. Більше того, емпіричний аналіз людини, а також положення давньоіудейського вчення, говорять про те, що функціонування душі тісно пов'язане з матеріальною субстанцією. Дані міркування Вольтера обґрунтовуються гносеологічно: ідеї

походять від відчуттів та існують у свідомості завдяки пам'яті, яка поєднує минуле і теперішнє. А разом із смертю людини ці ідеї перестають існувати. У нас нема доказів того, що ці ідеї і душа загалом можуть бути відновлені після смерті у тому вигляді, в якому вони перебували за життя людини. Під «душею» Вольтер розумів здатність мислити та відчувати, тобто, як стверджує В.Н. Кузнецов, відмовляючись від презумпції субстанційності душі і ставлячи в центр уваги основні психічні функції, реальність яких очевидна, Вольтер далі ставить питання, як вони пов'язані з тілесною організацією, істоти, що мислить і відчуває [5, с. 26-27]. З цього погляду, згідно з Вольтером, душа не може бути безсмертною, принаймні у тому церковному значенні, яке визначає її місце в раю чи у пеклі.

З радянських часів при аналізі поглядів Вольтера та загалом філософії Просвітництва домінував підхід, при якому релігія протиставлялася природничим наукам. Нині, в контексті останніх досліджень пріоритети зміщуються та ставиться наголос на відношенні “людина-релігія”. Звідси виникає важливе питання про те, з якими моментами людської природи пов'язується існування Бога? Передусім, це проблема свободи волі людини як одна з головних антропологічних проблем філософії, яка чітко увиразнилася ще у ранній християнській філософії, зокрема в працях Аврелія Августина. З цього часу вона пов'язується з проблемою божественного напередвизначення, породжуючи чимало дискусій серед філософів та теологів. Проблема свободи волі Вольтер також розглядає в контексті релігійної проблематики, а саме через призму проблеми існування Бога та виходять з самої природи людини.

Одним з варіантів пролити світло та поглибити розуміння природи людини Вольтер справедливо вважає внутрішнє відчуття кожною особистістю самої себе як істоти, що має свободу. Свобода — це перш за все можливість виявляти свою волю і діяти, надана людині Богом. Відтак вона не є породженням матерії, а сутнісною характеристикою людської природи, не залежною ані від матеріальних, ані від божественних чинників: «Материя не способна ни просветить, ни ввести меня в заблуждение, я не мог получить от нее способность волеизъявления; я не мог получить от Бога чувства своей воли, если бы таковой у меня не было; итак, я

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

обладаю волей реально, я - действующее лицо» [3, с. 260].

Тим не менше, вважає Вольтер, Бог є коренем свободи людини й життя. Адже матеріальне буття є обмеженим, кінцевим, тому воно не могло породити свободу, яка володіє властивостями безконечності та тривалості. Його логічні міркування розгортаються наступним чином: «Есть нечто существующее, значит, некое бытие существует извечно, значит, оно бесконечно, значит, все остальные существа проистекают из него неведомо каким образом, значит, оно могло сообщить им свободу, как сообщило им движение и жизнь, и значит, оно дало нам эту свободу, которую мы в себе ощущаем, как оно дало нам и жизнь, которую мы в себе чувствуем» [3, с. 260]. Таким чином, Бог є вихідною основою не лише свободи, але й життя. У цьому сенсі свобода ототожнюється із життям і становить простір його розгортання. Маючи на увазі майбутню філософію екзистенціалізму можемо сказати, що свобода є сутністю людського існування, того, що робить людину людиною.

Змістовно розкриваючи свою позицію, французький мислитель реконструює основні положення християнського підходу. У цьому сенсі, слідуючи міркуванням Вольтера, свобода людини наближає людину до Бога і робить її подібною Богові. «Свобода в Боге – это способность всегда думать все то, что ему угодно, и действовать во всем в соответствии со своей волей» [3, с. 261]. Тоді як «свобода, данная Богом человеку, - это слабая, ограниченная и переходящая способность сосредоточиваться на некоторых мыслях и производить определенные движения» [3, с. 261]. Те, що свобода людини є достатньо слабкою та непомітною в буденному житті, на думку Вольтера, не заперечує її вадливої значимості для природи людського буття. Мислителі, що заперечують можливість людської свободи, стверджують, що у своїх діях люди залежать від своїх пристрастей, чинити опір яким вони часто не в змозі. Проте, такі судження Вольтер не визнає правомірними та заперечує за допомогою тези про хворобу як головну детермінанту: «Рассуждение это, представляющее собой не что иное, как логику человеческой слабости, полностью напоминает следующее: люди иногда болеют, значит, они никогда не бывают здоровы» [3, с. 261]. Наявність зла чи недосконалостей ще не свідчить про не-

можливість добра чи ідеального стану речей. Швидше, навпаки, наша здатність бачити недосконалість буття свідчить про наявність в нас ідеї досконалості, яка може розрізнати добро і зло, погане і хороше.

Отже, свобода людини, згідно з Вольтером, має онтологічну, а не психологічну природу. І водночас вона не є абстрактною метафізичною характеристикою людини, а має безпосередній зв'язок з її душевним життям та її здатністю до мислення: «Свобода – здоровье души; мало кто обладает этим здоровьем в полной и неизменной мере. Свобода наша слаба и ограничена, как и все наши остальные способности. Мы укрепляем ее, приучая себя к размышлениям, и это упражнение души делает ее несколько более сильной» [3, с. 262]. Таким чином, доказом свободи волі людини для Вольтера є саме наявність в людині волі, а саме здатності приймати рішення вчинити так, що видається їй найкраще. Як просвітник Вольтер був захисником свободи людини від релігійних догматів і суспільних забобів. Його твори утверджували здатність людини до самостійного користування своїм розумом. Як показує у своєму дослідженні філософії Г. Арендт Joshua Luke Yoder, ідея Вольтера та всього Просвітництва загалом про «індивідуальну свободу» багато в чому визначила сучасну західну думку та вплинула на формування індивідуалізму в західноєвропейській культурі [9, с. 1-3].

Наукова новизна

Виявлено та проаналізовано антропологічний зміст філософії Вольтера, переосмислено феномен релігії у філософії Вольтера з позиції її вкоріненості у природі людини.

Висновки

Вольтер обґрунтовує раціоналістичний підхід до релігії та обмежені можливості розуму людини у пізнанні способу дій вищої причини світу. З цих позицій Вольтер піддає критиці обрядовий та церковно-догматичний характер релігії. Натомість він доводить свободу волі людини як надану їй Богом, що полягає у її здатності до вибору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акимова, А. Вольтер / А. Акимова. – М. : Молодая гвардия, 1970. – 448 с. – («ЖЗЛ»).
2. Антисери, Д. Западная философия от истоков до наших дней. От Возрождения до Канта / Д. Ан-

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

- тисери, Дж. Реале. – Спб. : Пневма, 2002. – 880 с.
3. Вольтер. Метафизический трактат / Вольтер // Философские сочинения. – М. : Наука, 1988. – С. 227–274.
  4. Вольтер. Философский словарь / Вольтер // Философские сочинения. – М. : Наука, 1988. – С. 620–716.
  5. Кузнецов, В. Н. Философское творчество Вольтера и современность / В. Н. Кузнецов // Философские сочинения. – М. : Наука, 1988. – С. 5–69.
  6. Маливский, А. Антропологизация базового проекта Декарта в современной историко-философской литературе // Sententiae: Наукові праці Спільки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). – № XXVIII. 1(2013). – Вінниця : ВНТУ. – С.51–62.
  7. Рьод, В. Шлях філософії: з XVII по XIX століття. – К. : Дух і Літера, 2009. – 388 с.
  8. Слотердайк, П. Критика цинічного розуму. – К. : Тандем, 2002 — 544 с.
  9. Yoder, J. L. The Case of Human Plurality: Hanna Arendt's Critique of Individualism in Enlightenment and Romantic Thinking / Joshua Luke Yoder // A Thesis Submitted to the Graduate Faculty of the Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Department of History. – B.A., Reinhardt College, 2005. – 146 p. + ii.

Ю. ЗИМАРЕВА^{1*}

^{1*} Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна (г. Днепропетровск)

ФИЛОСОФИЯ ВОЛЬТЕРА: ПРИРОДА ЧЕЛОВЕКА И ТОЛКОВАНИЕ РЕЛИГИИ

Цель. Найти и переосмыслить ключевые идеи Вольтера относительно религии и природы человека. Реализация поставленной цели предусматривает выполнение следующих заданий: проанализировать исследовательскую литературу относительно толкования Вольтером феномена религии; раскрыть базовые идеи Вольтера относительно природы человека; обосновать значимость антропологического подхода к феномену религии. **Методология.** Существенный потенциал в ходе конструктивного осмысления и теоретической реконструкции антропологической интенции философствования имеют достижения антропологически ориентированного мысли XX века. В исследовании широко применяется герменевтический метод для прояснения исходных смыслов философии Вольтера. **Научная новизна.** В результате анализа текстов Вольтера выявлено антропологическую составляющую его философии, переосмыслен феномен религии с точки зрения ее укорененности в природе человека. **Выводы.** В исследовательской литературе, посвященной изучению наследия Вольтера, истолкование феномена религии является достаточно противоречивым. С одной стороны, Вольтер жестко критикует религию за ее суеверия и фанатизм относительно других конфессий и религий, с другой – признает факт существования Бога. На наш взгляд, феномен религии нужно рассматривать в контексте природы человека и связанных с ней проблем души и свободы воли. Именно антропологический подход к феномену религии позволяет избежать крайностей атеистического и метафизического подходов и сделать возможным его антропологическое истолкование.

Ключевые понятия: религия, Бог, природа человека, деизм, материя, свобода воли, душа.

YU. ZIMARYOVA^{1*}

^{1*} Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan (Dnipropetrovsk)

VOLTAIRE'S PHILOSOPHY: HUMAN NATURE AND INTERPRETATION OF RELIGION

The purpose of the article is to determine and reconsider Voltaire's ideas concerning religion and human nature. In order to achieve this purpose it is necessary to complete the following tasks: to analyse academic literature on Voltaire's interpretation of the phenomenon of religion; to expose Voltaire's basic ideas about human nature; to substantiate the importance of anthropological approach to the phenomenon of religion with the ideas of Voltaire's philosophical works. **Methodology.** The achievements of anthropocentric philosophical thought of the XIX century

ІСТОРИЯ ФІЛОСОФІЇ

possess great potential in the process of constructive comprehension and theoretical reconstruction of the anthropological intention that accompanies the process of philosophising. The research extensively applies hermeneutical method for interpreting Voltaire's philosophy. **Scientific novelty.** In academic literature on Voltaire's works we have ascertained the basic anthropological component of his philosophy and reconsider Voltaire's ideas about religion as something that is rooted in human nature. **Conclusions.** In academic literature the interpretation of the phenomenon of religion in Voltaire's heritage is a rather controversial one. At the one hand, Voltaire criticizes religion for its superstitions and fanaticism. On the other hand, he recognises the existence of God. In our opinion, the phenomenon of religion should be examined in the context of human nature and basic problems related to it such as the problem of soul and the problem of free will. The anthropological approach to the phenomenon of religion allows to avoid the extremity of atheistic and metaphysical approaches and to enable its anthropological interpretation.

Key words: religion, God, human nature, deism, matter, freedom of the will, soul.

REFERENCES

1. Akimova A. Volter [Voltaire]. Moscow, Molodaya gvardiya, 1970. 448 p.
2. Antiseri D., Reale G. Zapadnaya filosofiya ot istokov do nashykh dney. Ot Vozrozhdeniya do Kanta [The Western Philosophy from the Origins to our Days. From the Renaissance to Kant]. Saint-Petersberg, Pnevma, 2002. 880 p.
3. Volter. Metafizicheskiy traktat [The Metaphisic Treatise] // Filosofskie sochineniya [The Philosophical Works]. Moscow, Nauka, 1988. pp. 227-274.
4. Volter. Filisofskiy slovar [The Philosophical Dictionary] // Filosofskie sochineniya [The Philosophical Works]. Moscow, Nauka, 1988. pp. 227-274.
5. Kuznetsov V.N. Filosofskoye tvorchestvo Voltera i sovremennost [The Philosophical Works and the Modern Age] // Filisofskiye sochineniya [The Philosophical Works]. Moscow, Nauka, 1988. pp. 5-69.
6. Malivskiy A. Anthropologisation of Descartes' Basic Project in Modern Researches about History of Philosophy [Digital source]
7. Riод V. Shliakh filisofii: z XVII po XIX stolittia [The Way of Philosophy: from XVII to XIX centures]. Kiyv, Dukh I Litera, 2009. 388 p.
8. Sloterdijk Peter. Krytyka tsynichnogo rozumu [Critique of Cynical Reason]. Kyiv, Tandem, 2002. 544 p.
9. Yoder J. L. The Case of Human Plurality: Hanna Arendt's Critique of Individulaism in Enlightenment and Romantic Thinking / Joshua Luke Yoder // A Thesis Submitted to the Graduate Faculty of the Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College in partial fullfilment of the requirements for the degree of Master of Arts in Department of History. - B.A., Reinhardt College, 2005 – 146 p. + iii.

Надійшла до редколегії 20.11.2013

Прийнята до друку 25.12.2013